

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПІДГОТОВКИ  
ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

**КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

**з навчальної дисципліни «КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО»**

**Освітній ступінь бакалавр**

**Спеціальність 081 Право**

**Освітньо-професійна програма «Право (поліцейські)»**

**Форма навчання денна**

**Дніпро 2023**

Конспект лекцій підготував **Хашев В.Г.** - доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук, доцент

### **РЕЦЕНЗЕНТИ:**

1. Професор кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, доцент **Олексій ТИТАРЕНКО**.
2. Суддя Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області, доктор філософії у галузі права **Ірина ШАПОВАЛОВА**.

Конспект лекцій обговорений  
та схвалений на засіданні  
кафедри кримінального права  
та кримінології ННППФПНП  
29.08.2023 р., протокол № 2.

## ТЕМА № 1 КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ. ПОНЯТТЯ І СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ (2 години)

### ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та зміст кримінально-виконавчої політики України
2. Поняття, предмет і основні принципи кримінально-виконавчого права
3. Кримінально-виконавчі правовідносини: поняття і структура
4. Загальна характеристика Кримінально-виконавчого кодексу України

### РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. *Голос України*. № 161. 2003. 29 серпня. З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій / В.Ф. Примаченко, В.Г. Хашев, В.В. Шаблистий, С.М. Школа, Л.Г. Якименко; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро: ДДУВС, 2019. 236 с.
3. Кримінально-виконавче право. Словник – довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Кримінально-виконавча політика України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. Нац. Ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.

### МЕТА ЛЕКЦІЇ:

розкрити поняття кримінально-виконавчої політики держави. Дати поняття кримінально-виконавчого права, з'ясувати, що складає предмет, систему та законодавство кримінально-виконавчого права України. Лекція передбачає також розкриття понять кримінально-виконавчих правовідносин, їх зміст та особливості. У зв'язку з прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу однією з цілей лекцій є надання загальної характеристики його основних положень.

### ВСТУП

Найвищою соціальною цінністю у державі, відповідно до Конституції України є права людини, а їх гарантії – головним обов'язком держави. Повною мірою ці конституційні положення стосуються і кримінально-виконавчої системи у частині належного правового та організаційного забезпечення проголошених цінностей і гарантій у сфері виконання покарань. До пріоритетних напрямків цієї діяльності слід віднести докорінну зміну існуючих соціально-правових відносин, з тим, щоб вони були у повній мірі орієнтовані на ресоціалізацію і виправлення засуджених, створення диференційованих

умов їх тримання залежно від ступеня соціальної небезпеки, надання пріоритету заходам стимулювання над заходами, що є заборонними. Саме з цією метою України як незалежна і демократична держава, член ООН і Ради Європи ратифікувала низку міжнародних угод щодо прав людини і правил поводження із засудженим.

Орієнтація суверенної Української держави на систему європейських цінностей породжує істотні зміни у характері та системі державної влади і управління, зумовлює нові напрямки постійного переосмислення та критичного аналізу чинної нормативної бази та потребу змін і доповнень до норм чинного законодавства, з тим, щоб вони повною мірою відповідали проголошеному напрямку. Нова система політичних та соціальних відносин, процес розвитку яких відбувається в умовах використання інших підходів до побудови правової держави, вимагає постійного удосконалення чинної законодавчої бази, продовження і поглиблення реформи організаційно-правових основ діяльності кримінально-виконавчої системи.

## **I. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

**Кримінально-виконавча політика** – це комплекс заходів державного, громадського, приватного та іншого характеру, спрямованих на виконання та відбування кримінальних покарань, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави.

**Цілями** кримінально-виконавчої політики України є: а) захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави від злочинних посягань; б) забезпечення законності і справедливості при виконанні і відбуванні кримінальних покарань; в) створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених осіб.

До найактуальніших **завдань**, що стоять перед кримінально-виконавчою політикою, зокрема, відносяться:

- забезпечення всебічного контролю за дотриманням персоналом УВП вимог чинного законодавства;
- стимулювання на державному рівні формування об'єднань громадян, які ставлять собі за мету сприяння удосконаленню діяльності кримінально-виконавчої системи України, надання їм допомоги та підтримки;
- розгортання в засобах масової інформації широкомасштабного об'єктивного висвітлення ролі кримінально-виконавчої системи в житті суспільства і держави, яка забезпечує громадську безпеку та моральне відродження українського суспільства;
- створення громадських фондів для УВП за рахунок добровільних внесків, відрахувань і пожертвувань підприємств, організацій, установ і окремих громадян (оскільки зараз відчувається явна нестача коштів у державі й суспільстві на вирішення проблем, пов'язаних з діяльністю УВП, пропонується

будівництво приватних виправних установ, інвестування і тримання яких могли б узяти на себе комерційні структури із залученням іноземного капіталу (звичайно, що функції виконання покарань залишаться за державними органами);

– втілення в практику діяльності УВП новітніх наукових досягнень і технологій, зокрема методик впливу на особистість.

### **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:**

Таким чином, як складова частина політики в галузі боротьби зі злочинністю, політика в сфері виконання кримінального покарання визначає цілі, принципи, стратегію, основні напрями, форми і методи діяльності держави по забезпеченню виконання покарання, виправленню засуджених, попередженню вчинення нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. Цілі та принципи політики в цій галузі найбільш стабільні, вони базуються на вироблених міжнародним співтовариством положеннях про поводження із засудженими, відповідних міжнародних актах, досягненнях науки.

## **II. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ І ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

**Кримінально-виконавче право** – це сукупність юридичних норм, встановлених державою, що закріплюють основні принципи кримінально-виконавчої політики, визначають форми і методи, засоби і порядок діяльності державних органів по виконанню (відбуванню) кримінальних покарань. Кримінально-виконавче право являє собою один з засобів практичного здійснення кримінально-виконавчої політики. Норми кримінально-виконавчого права покликані регулювати виконання і відбування всіх кримінальних покарань.

Кримінально-виконавче право є самостійною галуззю права, до ознак якої відносяться власний предмет і метод правового регулювання, а також система норм. Тому сьогодні **до предмету правового регулювання цієї галузі права можна віднести виконання (відбування) всіх видів покарань, передбачених кримінальним законодавством.**

**Предметом** кримінально-виконавчого права є:

- відносини, що виникають при виконанні (відбуванні) всіх видів кримінального покарання, при застосуванні до засуджених заходів виправного впливу, які притаманні відповідним видам покарання;
- відносини, що виникають між установами і органами, які виконують вироки до різних видів покарань, і засудженими;
- відносини, що виникають у зв'язку з участю громадськості і трудових колективів у виправленні засуджених;
- відносини, що виникають між адміністрацією підприємств, установ і організацій та засудженими, які на них працюють, з приводу виконання покарання;

- відносини, що виникають між установами і органами виконання покарання і окремими громадянами з приводу виконання певних видів покарання.

**Принципи кримінально-виконавчого права** – це основні ідеї, керівні положення, які визначають стратегію і напрями розвитку інститутів та норм цієї галузі права, забезпечують системність правового регулювання суспільних відносин, що виникають при виконанні покарань. Система принципів кримінально-виконавчого права підрозділяється на три групи: загально-правові, міжгалузеві, галузеві. Загально-правові принципи включають законність, демократизм, гуманізм. Міжгалузеві – соціальну справедливість, невідворотність виконання покарання. Галузеві – рівність засуджених перед законом, підпорядкування правового регулювання завданню виправлення засуджених, диференціацію та індивідуалізацію виконання покарання, поєднання покарання із заходами виправного впливу, участь громадськості у виконанні покарання і виправленні засуджених.

### **ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:**

Таким чином, кримінально-виконавче право – це сукупність юридичних норм, встановлених державою, що закріплюють основні принципи кримінально-виконавчої політики, визначають форми і методи, засоби і порядок діяльності державних органів по виконанню (відбуванню) кримінальних покарань. Кримінально-виконавче право є самостійною галуззю права, предметом правового регулювання якої можна назвати виконання та відбування всіх видів покарань, передбачених кримінальним законодавством.

### **ІІІ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРА**

**Кримінально-виконавчі правовідносини** – це урегульовані нормами кримінально-виконавчого права суспільні відносини, що виникають між державою та засудженими з приводу виконання і відбування покарання.

Кримінально-виконавчі, як і будь-які інші правовідносини мають **структуру**, в якій виділяють такі елементи:

а) суб'єкти (учасники) правовідносин; б) зміст правовідносин, причому розрізняють матеріальний зміст (поведінка суб'єктів) і юридичний зміст (суб'єктивні юридичні права й обов'язки); в) об'єкти правовідносин.

**Суб'єкти правовідносин** – це сторони, володарі певних прав і обов'язків, встановлених нормами права. У кримінально-виконавчих правовідносинах однією із сторін виступають виправні установи та інші органи держави, які виконують покарання. Іншою стороною є особа, яка вчинила злочин і яка стає суб'єктом правовідносин з часу набрання вироком законної сили про її засудження і покарання, пов'язане з виправним впливом.

**Учасник правовідносин** чинить визначені юридично значимі вчинки, що є необхідною умовою реалізації суб'єктом правовідносин його прав і обов'язків.

Наявність учасників правовідносин характерна для кримінально-виконавчих процесуальних правовідносин.

**Зміст кримінально-виконавчих правовідносин** створюють фактична поведінка суб'єктів та сукупність їх прав і обов'язків.

Права і обов'язки належать обом суб'єктам. Однак, якщо один з них має якийсь обов'язок, то другий – відповідні йому права. Характер і обсяг належних суб'єктам виправних відносин прав і обов'язків залежить від виду кримінального покарання і розкривається в процесі його відбування (виконання) і здійснення заходів виправного впливу.

**Об'єкт правовідносин** становлять явища і предмети, з приводу яких виникають правовідносини. Ними можуть бути певні блага, інтереси. Як об'єкти кримінально-виконавчих правовідносин виступають різні сторони порядку та умов виконання (відбування) покарань і здійснювані при цьому діяння.

**Особливості кримінально-виконавчих правовідносин:**

- 1) їх суб'єктами можуть бути лише органи держави, які виконують покарання, і особи, засуджені до відбування кримінальних покарань;
- 2) правове становище суб'єктів цих правовідносин нерівнозначне;
- 3) кримінально-виконавчі правовідносини є своєрідними довготривалими правовідносинами, оскільки мають реальний строк дії, встановлений вироком суду;
- 4) в процесі виконання (відбування) покарання виникають не лише прості, але й складні (комплексні) правовідносини, в яких можуть міститися елементи правовідносин кількох галузей права.

### **ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:**

Таким чином, кримінально-виконавчі правовідносини – це передбачені нормами кримінально-виконавчого права відношення між виправними установами й іншими органами держави, що виконують покарання, з одного боку, і засудженими, що відбувають покарання, з іншого боку, що виникають при можливій наявності інших учасників у процесі і з приводу виконання (відбування) покарання.

## **IV. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Кримінально-виконавче право України знаходить своє відображення головним чином у кримінально-виконавчому законодавстві, що являє собою нормативну систему – *Кримінально-виконавчий кодекс України*, прийнятий Верховною Радою України 7 серпня 2003 р., що набрав чинності з 1 січня 2004 р.

Кримінально-виконавчий кодекс України поділено на Загальну і Особливу частину і складається з п'яти розділів, 26 глав, 166 статей та прикінцевих положень.

Статті КВК України пронумеровані арабськими цифрами і мають заголовки, що виражають сутність кримінально-виконавчих норм, які в них містяться. Багато статей поділяються на частини, які виділені в окремий абзац. Абзаци забезпечені цифровими позначеннями. Наприклад, ст. 1 КВК України “Мета і завдання кримінально-виконавчого законодавства України” має дві частини – 1 і 2; ст. 42 КВК України “Умови відбування покарання у виді виправних робіт” складається з шести частин. Перед кожною із цих частин стоїть відповідне цифрове позначення.

З точки зору структури норма Кримінально-виконавчого кодексу України має, як і будь-яка інша норма, гіпотезу, диспозицію і санкцію.

### **ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:**

Таким чином, кримінально-виконавче право України знаходить своє відображення головним чином у кримінально-виконавчому законодавстві, що являє собою нормативну систему – Кримінально-виконавчий кодекс України, який ґрунтується на положеннях Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Кримінально-виконавчий кодекс України поділено на Загальну і Особливу частину, складається з п’яти розділів, 26 глав, 166 статей та прикінцевих положень.

### **ВИСНОВКИ З ТЕМИ:**

1. Політика в сфері виконання кримінального покарання визначає цілі, принципи, стратегію, основні напрями, форми і методи діяльності держави по забезпеченню виконання покарання, виправленню засуджених, попередженню вчинення нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. Цілі та принципи політики в цій галузі найбільш стабільні, вони базуються на вироблених міжнародним співтовариством положеннях про поведінку із засудженими, відповідних міжнародних актах, досягненнях науки.

2. Кримінально-виконавче право – це сукупність юридичних норм, встановлених державою, що закріплюють основні принципи кримінально-виконавчої політики, визначають форми і методи, засоби і порядок діяльності державних органів по виконанню і відбуванню кримінальних покарань. Кримінально-виконавче право є самостійною галуззю права, предметом правового регулювання якої можна назвати виконання та відбування всіх видів покарань, передбачених кримінальним законодавством.

3. Кримінально-виконавчі правовідносини – це передбачені нормами кримінально-виконавчого права відношення між виправними установами й іншими органами держави, що виконують покарання, з одного боку, і засудженими, що відбувають покарання, з іншого боку, що виникають при можливій наявності інших учасників у процесі виконання та відбування покарання.

4. Кримінально-виконавче законодавство, в якому знаходить своє відображення кримінально-виконавче право України, є нормативною системою. Кримінально-виконавчий кодекс України ґрунтується на положеннях



Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Він поділяється на Загальну і Особливу частину, складається з п'яти розділів, 26 глав, 166 статей та прикінцевих положень.

5. Виконання і відбування покарань здійснюється на принципах законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання право слухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань.

### **МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ**

При вивченні теми, по-перше, слід розібратися у **змісті** кримінально-виконавчої політики України, з'ясувати поняття кримінально-виконавчого права як галузі права, а також визначити предмет правового регулювання цієї галузі.

Діяльність, пов'язана з виконанням кримінальних покарань, посідає значне місце у протидії злочинним проявам. Тому держава зобов'язана приділяти особливу увагу спрямуванню своєї політики у цьому напрямі. Адже, від чіткого спрямування політики залежить кінцевий результат такої діяльності.

Курсант (слухач) повинен розуміти специфіку кожного з напрямків кримінальної політики та їх органічний взаємозв'язок. Слід, зауважити, що у спеціальній літературі застосовується також термін «каральна політика». Однак зміст каральної політики не можна підміняти кримінально-виконавчою, тому що каральна політика значно ширша за кримінально-виконавчу.

Під час розгляду питання про **предмет** кримінально-виконавчого права, до якого належить група правовідносин, що виникають при виконанні і відбуванні всіх видів кримінальних покарань, курсанти (слухачі) повинні вміти дати характеристику особливостям цих правовідносин (які відносяться до їх суб'єктів, об'єкта та змісту). Курсантам (слухачам) необхідно знати та вміти обґрунтувати положення про те, що кримінально-виконавче право — це самостійна галузь права, для якої характерне, насамперед, існування самостійного, специфічного предмета регулювання (суспільних відносин, що складаються в процесі виконання і відбування кримінального покарання), особливого методу регулювання суспільних відносин, галузевих принципів.

Курсантам (слухачам) необхідно проаналізувати питання про коло джерел кримінально-виконавчого права як галузі права, відрізняючи їх від джерел науки кримінально-виконавчого права.

Потрібно звернути увагу на те, що у зв'язку із змінами у законодавстві з'явилися й інші види кримінально-виконавчих норм (наприклад, ст.6 КВК України містить норми-визначення). У своїй структурі норми кримінально-виконавчого права мають ті ж складові частини, які прийнято виділяти в нормах інших галузей права: гіпотезу (що визначає умови, за яких повинна діяти та чи інша норма, і тих суб'єктів правовідносин, яких диспозиція наділяє певними правами та обов'язками); диспозицію (яка встановлює права та

обов'язки суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин) та санкцію (де містяться вказівки на ті правові наслідки, які мають місце при порушенні вимог диспозиції норми). Слід мати на увазі, що норми кримінально-виконавчого права, як правило, не мають усіх трьох перерахованих елементів. У кримінально-виконавчому законодавстві гіпотеза звичайно тільки припускається; частина диспозиції може виноситися за межі нормативних (наприклад, як додаток до них); санкції містяться в окремій нормі.

## ТЕМА № 3 ОРГАНИ І УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАСУДЖЕНИХ (2 години)

### ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Завдання та види органів і установ виконання покарань
2. Взаємодія установ і органів виконання покарань з іншими державними органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю
3. Основи правового статусу осіб, які відбувають кримінальне покарання

### РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. *Голос України*. № 161. 2003. 29 серпня. З наступними змінами і доповненнями.
2. Закон України “Про державну кримінально-виконавчу службу” від 23.06.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. №30. С.409.
3. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: постанова Кабінету Міністрів України №343 від 18.05.2016. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249066305> (Дата звернення 24.07.2019 р.).
4. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України №348 від 18.05.2016. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249086737> (Дата звернення 14.08.2018 р.).
5. Перелік найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України: затв. наказ. Мін. юст. України 15 лютого 2017 р. № 406/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0406323-17>
6. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій / В.Ф. Примаченко, В.Г. Хашев, В.В. Шаблистий, С.М. Школа, Л.Г. Якименко; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро: ДДУВС, 2019. 236 с.
7. Кримінально-виконавче право. Словник – довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.

### МЕТА ЛЕКЦІЇ:

визначити систему установ і органів виконання покарань. Розкрити поняття класифікації засуджених до позбавлення волі і їх розподіл за видами кримінально-виконавчих установ. Визначити поняття і зміст правового регулювання застосування до засуджених заходів виправного впливу.

### ВСТУП

Найвищою соціальною цінністю Конституція України проголошує права людини, а їх гарантії – головним обов'язком держави. Ці конституційні положення стосовно забезпечення проголошених цінностей повною мірою стосуються і вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства.

Це обумовлено тим, що на сьогодні першочерговим завданням України є входження до європейської правової системи. У зв'язку з цим важливим кроком розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої політики є її перебудова у контексті європейських стандартів, мета якої – гуманізація діяльності відповідних органів та установ, забезпечення її відкритості, використання визнаних демократичним міжнародним суспільством прогресивних концепцій пенітенціарної практики, реалізація загальновизнаних міжнародних принципів та норм з прав і свобод людини і громадянина, які забезпечували б гарантії охорони інтересів як суспільства, такі особистості у сфері кримінально-виконавчої діяльності<sup>1</sup>.

Відповідно до цього, для оптимізації діяльності органів системи юстиції, 18 травня 2016 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову №343, якою ліквідував Державну пенітенціарну службу (далі – ДПтСУ), а її повноваження передав Міністерству юстиції. Також постановою Кабінету Міністрів України №348 ліквідовано 24 територіальні органи управління ДПтСУ з одночасним утворенням 6 міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України. На думку авторів реформи, рішення дасть змогу оптимізувати структуру кримінально-виконавчої системи, спростити управління її підрозділами та зробити її більш гнучкою, оперативною, дієвою, впровадити нові підходи до заохочення її персоналу і запровадити ефективне управління підприємствами установ виконання покарань (далі – УВП). Крім того, прийняття акта сприятиме реалізації заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту та раціональному використанню бюджетних коштів.

## **I. ЗАВДАННЯ ТА ВИДИ ОРГАНІВ І УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

*Система органів та установ виконання покарань* – це сукупність взаємопов'язаних структурних елементів Державної кримінально-виконавчої служби України, спрямованих на здійснення державної політики у сфері виконання покарань<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Бандурка О.М. Реформування кримінально-виконавчої політики України у контексті європейського вибору / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов // Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 листопада 2015 року, м.Харків) / ХНУВС; Наук.- дослід. і-нт вивч. пробл. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2015. – С.7-8.

<sup>2</sup> Кримінально-виконавче право України : підручник : ТОМ I (у 2-х т.) / [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський С. О та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. 2018. С. 266.

**Органами виконання покарань є:** Державна кримінально-виконавча служба України у складі Міністерства юстиції України, її територіальні органи, управління, уповноважені органи з питань пробації.

**Установами виконання покарань є:** арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (далі - виховні колонії), слідчі ізолятори.

**Перед установами і органами виконання покарань стоять чотири основні завдання:** виконання вироку суду, забезпечення процесу виправлення засуджених; соціальне і загальне попередження (превенція).

Кожне із вказаних завдань має самостійне значення, а всі вони разом вони розкривають смисл і зміст процесу виконання кримінального покарання.

Поряд із названими основними завданнями, установи і органи виконання покарання виконують різного роду допоміжні чи забезпечувальні функції. Особливо це характерно для кримінально-виконавчих установ.

## **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:**

Кримінально-виконавчій системі України притаманні всі ознаки системного явища. Оскільки система утворюється із множинності елементів, які перебувають у взаємовідносинах, їй притаманні ознаки керованості.

Управління кримінально-виконавчою системою покладено на Міністерство юстиції України, що безпосередньо реалізовує єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. У своїй діяльності останнє керується Конституцією України та іншими законами і нормативними актами.

## **II. ВЗАЄМОДІЯ УСТАНОВ І ОРГАНІВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА.**

Органи слідства надають допомогу установам і органам виконання покарань у вивченні особи засуджених. Особливо це значимо для організації виховної роботи з неповнолітніми засудженими. Дані, що містяться в особовій справі засудженого при надходженні його до виправної колонії, містять недостатньо повні дані. В справі є копія вироку, анкета заарештованого і деякі інші дані. В ній відсутні такі відомості, що їх часто встановлює слідчий, і які потрібні для вихователя: про причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, про роль неповнолітнього засудженого в його вчиненні; про минулу злочинну діяльність; дані, що характеризують поведінку засудженого до арешту в побуті, на виробництві і т.ін. Надання слідчим таких відомостей шляхом направлення письмових інформацій, консультування персоналу виправної колонії, створює передумови для ефективної виховної роботи із засудженими. Така форма взаємодії з органами слідства можлива і необхідна для інших видів УВП.

В разі вчинення звільненими від покарання, чи тими, хто відбуває його нового злочину, адміністрація УВП сприяє органам слідства у вивченні особи звинувачуваного, подаючи на нього загальну характеристику, а в разі потреби - копії інших матеріалів із його особової справи.

В УВП можуть відбувати покарання особи, які приховали від органів слідства і суду інші вчинені ними злочини. Виявлення їх - важливе завдання як органів слідства, так і адміністрації місць позбавлення волі. На основі цього загального завдання виникла й інша форма їх взаємодії, — робота серед засуджених в напрямку добровільної їх явки з повинною.

### **ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:**

Форми взаємодії установ і органів виконання покарань не вичерпуються лише наведеними вище. Напрями і форми взаємодії не є постійними, вони змінюються, удосконалюються під впливом динамічних змін у соціально-економічній, політичній, духовній та інших сферах життя суспільства.

Безперечне тільки те, що досягнення мети кримінального покарання неможливе без найтіснішої взаємодії установ і органів виконання покарань з іншими інститутами держави і суспільства в цілому.

## **ІІІ. ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ**

**Права, законні інтереси і обов'язки** засуджених являють собою самостійні елементи змісту правового статусу, які можуть бути охарактеризовані з точки зору їх соціального призначення, сутності та змісту.

Соціально-правове призначення прав засуджених полягає у зміцненні режиму законності при виконанні покарання, оскільки міра свободи засудженого, у свою чергу, означає міру несвободи держави стосовно нього, притримуватися якої – важливий обов'язок її представників, тобто – персоналу установ та органів виконання покарань. Права засуджених, якщо вони гарантовані матеріально, політично, ідеологічно й організаційно, сприяють розвитку особи засудженого, в кінцевому підсумку – його ресоціалізації. Права ж засуджених, проголошені формально, поглиблюють існуючий антагонізм між ними і суспільством, суттєво віддаляють виконання поставлених перед покаранням цілей.

Як один з елементів правового статусу засуджених потрібно розглядати їх **законні інтереси**. Соціально-правове призначення законних інтересів полягає в тому, що вони дозволяють забезпечити диференційований підхід до засуджених, стимулювати їх виправлення в процесі відбування покарання.

Законні інтереси засуджених мають багато загальних (спільних) рис із суб'єктивними правами, але не тотожні останнім. Якщо суб'єктивне право створює таку можливість поведінки, яка характеризується високим ступенем її реалізації за розсудом засудженого, то сутність законного інтересу засуджених полягає в можливості, яка носить характер прагнення до автономної, самостійної поведінки, в свободі користування будь-яким соціальним благом за своїм розсудом.

Соціально-правове значення **обов'язків** виявляється в тому, що вони є засобом формування моральної і правової свідомості засуджених, зміцнення законності та правопорядку, дисципліни й організованості під час відбування покарання. Сутність юридичних обов'язків засуджених полягає у вимозі необхідної з точки зору держави, влади і закону поведінки. Ця поведінка

засуджених обов'язкова, незаперечна і забезпечується заходами державного примусу.

Сутність юридичних обов'язків засуджених проявляється через їх зміст або структуру, до якої входить два елементи. Це, по-перше, необхідність вчинення певних дій (обов'язок засуджених до позбавлення волі і виправних робіт працювати, обов'язок особи, засудженої до штрафу, сплатити суму штрафу у встановлений законом строк тощо); по-друге, необхідність утриматися від встановлених законом дій (заборона засудженим до позбавлення волі мати при собі гроші і цінні речі, звільнення засуджених до виправних робіт за своїм бажанням тощо).

### **ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:**

*Правовий статус* осіб, які відбувають покарання (Гл.2 КВК України), можна визначити як закріплене нормами різних галузей права і виражене через сукупність прав, законних інтересів і обов'язків становище засуджених під час відбування кримінального покарання того чи іншого виду. Сутність *прав* засудженого полягає в наданні повноважній особі можливості певної поведінки чи користування соціальними благами. Соціально-правове призначення *законних інтересів* полягає в тому, що вони дозволяють забезпечити диференційований підхід до засуджених, стимулювати їх виправлення в процесі відбування покарання. Сутність юридичних *обов'язків* засуджених полягає у вимозі необхідної з точки зору держави, влади і закону поведінки.

### **ВИСНОВКИ З ТЕМИ:**

1. Установи і органи виконання покарань утворюють у своїй сукупності кримінально-виконавчу систему, яка складається з органів виконання покарань та установ виконання покарань. Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії).

2. Органи і установи виконання покарань взаємодіють з органами досудового слідства та судами. Взаємодія установ і органів виконання покарань і апаратів поліції спрямована на профілактику і запобігання злочинів з боку звільнених з УВП, в першу чергу особливо небезпечних рецидивістів і осіб, які були засуджені за тяжкі злочини, а також тих звільнених, які в період відбування покарання зарекомендували себе негативно.

3. Правовий статус осіб, які відбувають покарання, у найзагальнішому вигляді можна сформулювати як засноване на загальному статусі громадян України і визначене за допомогою правових норм становище засуджених під час відбування кримінального покарання. Закріплений у Главі 2 КВК України.

### **МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ**

При вивченні питань, які стосуються цієї теми курсантам слід звернути увагу на те, що чинне кримінально-виконавче законодавство поряд із терміном «виконання покарання» вживає термін «відбування покарання». Вказані терміни відображають єдиний процес здійснення карального впливу на

засуджених, але звернені вони до різних суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин. **Термін «виконання покарання»** звернений до органів, які у своїй діяльності зобов'язані реалізувати весь комплекс правообмежень, передбачених конкретним видом покарання, забезпечити здійснення наданих засудженим прав і виконання ними покладених на них обов'язків протягом усього строку, встановленого вироком суду. Термін **«відбування покарання»** звернений до засуджених, які повинні на підставі вироку суду відповідно до приписів, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, виконувати покладені на них обов'язки, утримуватися від дій, заборонених нормами права.

Оскільки кримінальні покарання є заходом державного примусу, їх виконання покладається на відповідні органи та установи держави. В цьому контексті курсантам слід ознайомитись з поняттям **Державної кримінально-виконавчої служби України**, що міститься у ч.1 ст.6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», відповідно до якої це служба, що здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань зі спеціальним статусом його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, УВП, СІЗО, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств УВП, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Також слід ознайомитись з положеннями Глави 3 КВК України «Органи і установи виконання покарань». Так, зокрема, перелік цих органів і установ дає стаття 11 КВК України, в якій говориться, що органами виконання покарань є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Слід добре розібратися у системі пенітенціарних установ та підставах тримання в них різних категорій засуджених чоловіків та жінок, дорослих та неповнолітніх. Для цього варто звернутись до ст.ст.12-19 КВК України.

Глибоке з'ясування сутності і змісту **правового статусу засуджених** має велике практичне значення. По-перше, це необхідно для чіткого уявлення про те, з ким у правовому плані ми маємо справу. По-друге, визначення кола обов'язків і прав засуджених є неодмінною умовою забезпечення законності і встановлення правильного підходу до засуджених при виконанні покарання. Закріплення в законі правового статусу засуджених визначає рамки для їхньої поведінки та межі вимог і заборон адміністрації УВП. А це означає, що, з одного боку, вимагати від засуджених можна лише те, що входить у коло їхніх обов'язків, а з іншого — треба поважати права засудженого і забезпечувати їх повну реалізацію.



## ТЕМА № 5 ПОРЯДОК І УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ІЗОЛЯЦІЄЮ ВІД СУСПІЛЬСТВА

(2 години)

### ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Порядок виконання покарання у виді штрафу
2. Порядок виконання покарання у виді позбавлення військового або спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу
3. Порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
4. Порядок виконання покарання у виді громадських робіт
5. Порядок виконання покарання у виді виправних робіт
6. Порядок виконання покарання у виді конфіскації майна
7. Порядок виконання покарання у виді обмеження волі

### РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. *Голос України*. № 161. 2003. 29 серпня. З наступними змінами і доповненнями.
2. Закон України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст.745.
3. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5. *Офіційний вісник України*. 2019. №14. Ст. 125.
4. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій / В.Ф. Примаченко, В.Г. Хашев, В.В. Шаблистий, С.М. Школа, Л.Г. Якименко; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро: ДДУВС, 2019. 236 с.
5. Кримінально-виконавче право. Словник – довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.

### МЕТА ЛЕКЦІЇ:

розкрити поняття і сутність кримінальних покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, а саме: штрафу; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадських робіт; виправних робіт; конфіскації майна; обмеження волі; з'ясувати порядок і умови їх виконання.

### ВСТУП

Проведена протягом останніх років послідовна реформа кримінально-виконавчої системи дозволила зробити ряд суттєвих кроків щодо гуманізації відбування кримінальних покарань, зміцнення законності, стабілізації обстановки в місцях позбавлення волі.

Подальше реформування кримінально-виконавчої системи спрямоване, перш за все, на соціальну переорієнтацію системи виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародного досвіду, принципів гуманізму, законності, демократизму, справедливості, диференційованого та індивідуального виховного впливу на засудженого.

Реформування передбачає докорінні зміни, які розраховані на перспективу. Зокрема, передбачається розширити практику застосування покарань, альтернативних позбавленню волі; привести умови тримання ув'язнених та засуджених у відповідність з міжнародними стандартами, згідно із ратифікованими Україною угодами.

## **I. ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ШТРАФУ**

Штраф як вид кримінального покарання (ст. 53 КК) – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених в Особливій частині КК України, що відповідає визначеній кількості неоподаткованого мінімумів прибутків громадян або мінімальних місячних розмірів оплати праці. Порядок виконання штрафу передбачений главою 5 КВК України (ст.ст. 26-28).

Застосування штрафу базується на тому, що він буде сплачений з коштів якими володіє винний на момент засудження. Сутність штрафу полягає в тому, що це захід державного примушення який міститься в обмеженні майнових інтересів та тягне за собою судимість, як правовий результат засудження.

### **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:**

Сутність штрафу полягає в тому, що це – захід державного примусу, який полягає в обмеженні майнових інтересів та тягне за собою судимість, як правовий результат засудження. Штраф повинен бути сплачений в місячний строк з моменту вступу вироку в законну силу, у іншому випадку він може бути стягнутий примусово. Закон передбачає відстрочку або розстрочку виконання штрафу, яка може мати місце в тому випадку, коли сплата штрафу одноразово є неможливою.

## **II. ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО, СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ, ЧИНУ АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ**

У відповідності з ст. 54 КК України позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу можливе як додаткове покарання за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Вчинення таких злочинів ганьбить саме звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, тому закон надає суду право позбавити засудженого цього статусу. Порядок виконання позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу передбачено у главі 6 КВК України (ст. 29).

У різних відомствах і службах виконавчої і судової влади для службових осіб встановлюються відповідні звання, ранги, чини і класи. Так, у Збройних Силах України, Службі безпеки України, прикордонних військах, внутрішніх військах, військах цивільної оборони України існують військові звання (наприклад, капітан, підполковник, генерал-майор та ін.). В органах внутрішніх справ України встановлені спеціальні звання (наприклад, майор поліції, підполковник внутрішньої служби та ін.). Спеціальні звання передбачені в Державній податковій службі України, а також у Митній службі України (наприклад, інспектор податкової служби першого рангу, державний радник податкової служби та ін.).

### **ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:**

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу можливе як додаткове покарання за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

## **ІІІ. ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**

Як вид кримінального покарання може призначатися у випадках, коли по характеру вчинених злочинів за посадою або при занятті певної посади суд визнає неможливим зберігання за особою права займати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України). Порядок виконання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено у главі 7 КВК України (ст.ст. 30-35).

Застосування цього покарання обумовлюється головним чином необхідністю попередження рецидиву з боку осіб, злочини яких були зв'язані з їхнім посадовим становищем або професійною діяльністю. Покарання може бути особливо ефективним щодо осіб, засуджених за злочини проти власності, обман споживачів, хабарництво.

Це покарання може бути призначено судом на строк від двох до п'ятих років у якості основного, та від одного до трьох років - додаткового покарання. Строк виконання даного покарання призначеного як основне або як додаткове покарання, не зв'язаного з позбавленням волі, обчислюється з моменту вступу вироку в законну силу. При призначенні цього покарання в якості додаткового до позбавлення волі воно поширюється на весь час перебування засудженого в місцях позбавлення волі і, крім того, на строк, встановлений вироком конкретно для цього покарання.

### **ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:**

Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, а також як додаткове до основних покарань, покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи внутрішніх справ. Застосування цього

покарання обумовлюється головним чином необхідністю попередження рецидиву з боку осіб, злочини яких були зв'язані з їхнім посадовим становищем або професійною діяльністю.

#### **IV. ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ**

Покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засудженого. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Порядок виконання громадських робіт передбачено у главі 8 КВК України (ст.ст. 36-40).

Виконання покарання у виді громадських робіт здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою відповідно до вимог Кримінально-виконавчого кодексу України.

Контроль за виконанням покарання у виді громадських робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи внутрішніх справ.

#### **ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:**

Покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засудженого. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Виконання покарання у виді громадських робіт здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою. Контроль за виконанням цього покарання покладається на кримінально-виконавчу інспекцію.

#### **V. ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ВИПРАВНИХ РОБІТ**

Виправні роботи як вид кримінального покарання застосовувались досить давно. З часом змінювалася назва (обов'язкові, суспільні, примусові, виправно-трудові, виправні роботи без позбавлення волі), відпадали або виникали деякі правообмеження, але основні риси залишалися незмінними. Порядок виконання виправних робіт передбачено у главі 8 КВК України (ст.ст. 41-46).

Основним елементом цього виду покарання є утримання частини заробітку засудженого на користь держави в розмірі, який встановлений вироком суду (від 10 до 20 %), що здійснюється за місцем роботи засудженого в строки, визначені вироком суду (від шести місяців до двох років).

Особи, засуджені до виправних робіт, користуються правами та обов'язками, передбаченими для громадян України з обмеженнями, що впливають із кримінально-виконавчого законодавства, вироку суду та режиму відбування покарання. Правообмеження визначаються режимом відбування покарання, в якому виражається сутність і зміст покарання. Хоча при виконанні такого виду покарання, як виправні роботи, в законодавстві не застосовується

термін “режим”, доцільно мати його на увазі, оскільки режим включає в себе порядок і умови виконання покарання. Головними засобами виправлення, окрім режиму, є: суспільно корисна праця, загальноосвітнє навчання, професійно-технічна підготовка.

### **ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ:**

Покарання у виді виправних робіт відбувається на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності за місцем роботи засудженого. Виконання покарання здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їх поведінкою. Контроль за виконанням покарання у виді виправних робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію. Вирок суду приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вирокон законної сили або звернення його до виконання.

## **VI. ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА**

Конфіскація майна (ст. 59 КК) – різновид додаткового кримінального покарання полягає в примусовому безплатному вилученні майна засудженого у власність держави. Цей вид покарання застосовується тільки тоді, коли він передбачений санкцією статті закону, за якою підсудний визнаний винним.

Суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і копію вироку для виконання у державну виконавчу службу, про що сповіщає відповідний фінансовий орган. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опис майна не проводився.

Виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється державною виконавчою службою районних (міських) управлінь юстиції за місцем перебування майна.

Конфіскації підлягає майно, що є особистою власністю засудженого, в тому числі його частка в спільній власності, а також вклади засудженого. Не підлягає конфіскації майно, необхідне для самого засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні. Перелік такого майна визначається у додатку до закону України «Про виконавче провадження».

Так, відповідно до останнього, стягнення за виконавчими документами не може бути звернено на таке майно, що належить боржникові - фізичній особі на праві власності або є його часткою у спільній власності, необхідне для боржника, членів його сім'ї та осіб, які перебувають на його утриманні (крім майна та речей, що належать до предметів мистецтва, колекціонування та антикваріату, дорогоцінних металів та дорогоцінного, напівдорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення в сировині, необробленому та обробленому вигляді (виробках):

1. Предмети щоденного побутового особистого вжитку для задоволення щоденних фізіологічних та гігієнічних потреб (посуд, постільна білизна, засоби гігієни), речі індивідуального користування (одяг, взуття, всі дитячі речі).

2. Лікарські засоби, окуляри та інші вироби медичного призначення, необхідні боржникові, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, за медичними показаннями.

3. Меблі - по одному ліжку та стільцю на кожну особу, один стіл, одна шафа на сім'ю.

4. Один холодильник на сім'ю.

5. Один телевізор, персональний комп'ютер на сім'ю, один мобільний телефон - на кожну особу.

6. Запас питної води, продукти харчування, необхідні для особистого споживання боржникові, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, - з розрахунку на три місяці або гроші, необхідні для придбання запасів питної води та продуктів харчування для боржника, членів його сім'ї та осіб, які перебувають на його утриманні, - з розрахунку трикратного розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день звернення стягнення, на кожну особу.

7. Майно, необхідне для відправлення релігійних культів та ритуальних обрядів боржником, членами його сім'ї та особами, які перебувають на його утриманні, професійних занять боржника, членів його сім'ї та осіб, які перебувають на його утриманні, якщо воно є єдиним джерелом доходу таких осіб, знаряддя особистої кустарної і ремісничої праці, книги.

8. Паливо, необхідне боржникові, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, для приготування щоденної їжі та опалення (протягом опалювального сезону) житлового приміщення.

9. Використовувані для цілей, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності, племінна, молочна і робоча худоба (по одній одиниці), кролики (дві пари), птиця (п'ять штук), корми, необхідні для їхнього утримання до вигону на пасовища.

10. Насіння, необхідне для чергового посіву, та незібраний урожай - в осіб, які займаються індивідуальним сільським господарством (крім земельних ділянок, на які накладено стягнення).

11. Сільськогосподарський інвентар - в осіб, які займаються індивідуальним сільським господарством.

12. Технічні та інші засоби реабілітації, що забезпечують компенсацію або усунення стійких обмежень життєдіяльності людей з інвалідністю та інших категорій осіб, автомобіль, яким відповідно до закону за медичними показаннями забезпечена людина з інвалідністю безоплатно або на пільгових умовах.

13. Призи, державні нагороди, почесні та пам'ятні знаки, якими нагороджений боржник.

### **ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ.**

Виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється Державною виконавчою службою за місцезнаходженням майна. Суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і

копію вироку для виконання Державній виконавчій службі, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося.

## **VII. ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ**

Згідно зі ст. 61 Кримінального кодексу України, покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу (виправних центрах) без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Порядок виконання обмеження волі передбачено у главі 13 КВК України (ст.ст. 56-70).

Засуджені в даному випадку не ізолюються від суспільства, як при відбуванні позбавлення волі, вони лише обмежені у свободі пересування і виборі місця проживання. Це виражається у тому, що вони не вправі залишати територію виправного центру і визначену місцевість без дозволу адміністрації, а також зобов'язані проживати, як правило, у спеціально призначених для них гуртожитках.

Обмеження волі як міра кримінального покарання призначається на строк від одного до п'яти років.

Карою при обмеженні волі є: а) тримання засудженого у кримінально-виконавчій установі; б) обов'язкове залучення засудженого до праці.

Обмеження волі застосовується тільки як основне покарання. Як додаткові до нього можуть бути призначені штраф, позбавлення права обіймати певну посаду чи займатися певною діяльністю, позбавлення спеціального, військового звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна. У разі призначення додаткових покарань засудженим до обмеження волі каральний і виховний вплив на них посилюється.

### **ВИСНОВКИ З СЬОМОГО ПИТАННЯ:**

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх постійного місця проживання до засудження. Вони прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. Кримінально-виконавча інспекція згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до виправного центру і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.

### **ВИСНОВКИ З ТЕМИ:**

1. Сутність штрафу полягає в тому, що це – захід державного примушення, який полягає в обмеженні майнових інтересів та тягне за собою судимість, як правовий результат засудження. Штраф повинен бути сплачений в місячний строк з моменту вступу вироку в законну силу, у іншому випадку він може бути стягнутим примусово. Закон передбачає відстрочку або

розстрочку виконання штрафу, яка може мати місце в тому випадку, коли сплата штрафу одноразово є неможливою.

2. Суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого військового чи спеціального звання, надсилає копію вироку після набрання ним законної сили органу, що присвоїв звання. Після одержання копії вироку, яким засудженого позбавлено військового або спеціального звання, орган що присвоїв це звання, вносить у встановленому порядку до відповідних документів запис про позбавлення засудженого звання і вживає заходів до позбавлення його всіх прав і пільг, пов'язаних з цим званням, про що повідомляє суд.

3. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, а також як додаткове до основних покарань, покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи внутрішніх справ. Застосування цього покарання обумовлюється головним чином необхідністю попередження рецидиву з боку осіб, злочини яких були зв'язані з їхнім посадовим становищем або професійною діяльністю.

4. Покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засудженого. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Виконання покарання у виді громадських робіт здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою. Контроль за виконанням цього покарання покладається на кримінально-виконавчу інспекцію.

5. Покарання у виді виправних робіт відбувається на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності за місцем роботи засудженого. Виконання покарання здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їх поведінкою. Контроль за виконанням покарання у виді виправних робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію. Вирок суду приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або звернення його до виконання.

6. Виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється Державною виконавчою службою за місцезнаходженням майна. Суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і копію вироку для виконання Державній виконавчій службі, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося.

7. Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх постійного місця проживання до засудження. Вони прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно.



Кримінально-виконавча інспекція згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місці відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до виправного центру і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.

### МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Курсанту (слухачеві) слід мати на увазі, що під **системою альтернативних покарань** прийнято розуміти встановлений кримінальним законом і обов'язковий для суду вичерпний перелік покарань, не пов'язаних з ізоляцією засуджених від суспільства, розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості. До покарань, **не пов'язаних із позбавленням волі, належать** штраф (ст. 53 КК України), позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України), позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України), громадські роботи (ст. 56 КК України), виправні роботи (ст. 57 КК України), конфіскація майна (ст. 59 КК України), обмеження волі (ст. 61 КК України).

Курсантам (слухачам) необхідно з'ясувати, що існує декілька варіантів **класифікації альтернативних покарань**, залежно від того, яка саме ознака лежить в основі розподілу альтернативних покарань за видами. Так, за **характером** позбавлень, що спричиняються засудженому, виділяються альтернативні покарання, що пов'язані: з обмеженням волі; здебільшого з негативними матеріальними наслідками; головним чином, з моральним впливом на засудженого; з обмеженням деяких інших прав засудженого. За **можливістю визначення строку** альтернативні покарання бувають довгострокові і разові, за колом засуджених, до яких вони можуть застосовуватись — **загальні та спеціальні**.

Вивчення порядку і умов виконання альтернативних покарань необхідно розпочати з усвідомлення змісту розділу X КК України та розділу II КВК України.

## ТЕМА № 6 ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ. ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ. (2 години)

### ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- I. Правова природа, підстави і порядок застосування тримання під вартою
- II. Умови і порядок тримання ув'язнених у слідчих ізоляторах
- III. Праця і організація роботи осіб, узятих під варту. Підстави і порядок звільнення з місць попереднього ув'язнення
- IV. Особливості тримання військовополонених

### РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. *Голос України*. № 161. 2003. 29 серпня. З наступними змінами і доповненнями.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Голос України*. 2012. № 90-91. З наступними змінами і доповненнями.
3. Закон України “Про попереднє ув'язнення” від 30 червня 1993 р. № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст.360. З наступними змінами і доповненнями.
4. Правила внутрішнього розпорядку СІЗО ДКВСУ: затв. наказ. Мін. юст. України 18 березня 2013 р. № 460/5. *Офіційний вісник України*. 2013. №25. Ст. 463.
5. Правила внутрішнього розпорядку в ІТТ ОВС України: затв. наказ. МВС України 2 грудня 2008 р. №638. *Офіційний вісник України*. 2009. №14. Ст. 68. З наступними змінами і доповненнями.
6. Порядок тримання військовополонених: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>.
7. Порядок здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 721. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF#Text>
8. Рішення Європейського суду з прав людини від 16.04.2019 року «Алахвердян проти України». URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/SOO01152.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SOO01152.html)
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.2019 року «Скляр та Єкушенко проти України». URL: [https://www.naia.kiev.ua/files/rishen\\_court/2019/Sklar-vs-Ukraine.pdf](https://www.naia.kiev.ua/files/rishen_court/2019/Sklar-vs-Ukraine.pdf)
10. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.01.2019 року «Маріянчук та інші проти України». URL: [https://protocol.ua/ua/mariyanchuk\\_ta\\_inshi\\_protiv\\_ukraini/](https://protocol.ua/ua/mariyanchuk_ta_inshi_protiv_ukraini/)
11. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій / В.Ф. Примаченко, В.Г. Хашев, В.В. Шаблистий, С.М. Школа, Л.Г. Якименко; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро: ДДУВС, 2019. 236 с.
12. Кримінально-виконавче право. Словник – довідник / автори-

упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.

### МЕТА ЛЕКЦІЇ:

визначення правової природи, підстав, порядку та мети застосування попереднього ув'язнення під вартою; строків утримання під вартою, категорій осіб, щодо яких застосовується запобіжний захід взяття під вартою; з'ясування призначення і задач слідчих ізоляторів; організації режиму в слідчих ізоляторах і засобів його забезпечення; розкриття основних вимог режиму (ізоляція, нагляд, роздільне тримання), специфіки режиму; надання характеристики правовому становищу осіб, які утримуються в місцях попереднього ув'язнення.

### ВСТУП

Попереднє ув'язнення під вартою здійснює особливий правовий інститут, близький до покарання у виді позбавлення волі, який запозичує деякої риси позбавлення волі, особливо при виконанні останнього. Проте інститут попереднього ув'язнення не став предметом докладного всебічного розгляду в літературі з кримінально-виконавчого права. У підручниках з виправно-трудового права, що побачили світ 1966–1983 рр., подібні розділи взагалі були відсутні. Проте ця проблема важлива, оскільки і для закону, і для практики, і для науки не байдуже, які умови існують у місцях попереднього ув'язнення, де утримуються особи, ще не визнані винними у і вчиненні злочину вироком, який вступив у законну силу.

## І. ПРАВОВА ПРИРОДА, ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

**Тримання під вартою** є однією з форм позбавлення волі і являє собою примусову ізоляцію громадянина у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством (ст.183 КПК України) в спеціально призначених для цього установах. Воно носить тимчасовий характер і застосовується щодо обвинувачуваного, підсудного, підозрюваного у вчиненні злочину, за який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі, а також засудженого, стосовно якого вирок не вступив у законну силу.

Тримання під вартою як **запобіжний захід** має процесуальний характер, тобто є засобом примушення людини. Від покарання у виді позбавлення волі тримання під вартою відрізняється метою, з якою воно призначене. Якщо позбавлення волі як захід покарання є не тільки карою за вчинений злочин, а й засобом виправлення засуджених, то взяття під вартою застосовується для того, щоб обвинувачуваний не міг ухилитися від слідства і суду, перешкодити встановленню істини, вчинити новий злочин.

За ст. 1 Закону України “Про попереднє ув'язнення”, **взяття під вартою застосовується до таких осіб:**

- 1) обвинувачуваного, тобто особи, стосовно якої винесена постанова про притягнення як обвинувачуваного у вчиненні злочину;
- 2) підсудного, тобто особи, яка притягнута до кримінальної відповідальності і передана суду;
- 3) підозрюваного у вчиненні злочину, стосовно якого має бути призначене покарання;
- 4) засудженого – до вступу вироку в законну силу.

### **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:**

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом. Обвинувачуваний, а в деяких випадках і підозрюваний береться під варту лише тоді, коли ніякий інший захід, передбачений законом, не може забезпечити припинення злочинної діяльності, належної ізоляції небезпечного злочинця.

## **II. УМОВИ І ПОРЯДОК ТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ**

*Порядок і умови тримання* осіб, взятих під варту, та нагляду за ними з метою забезпечення попереднього ув'язнення встановлюється Законом “Про попереднє ув'язнення” та іншими нормативними актами (наприклад, Правилами тримання осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби України). Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, постійний нагляд за ними, у передбачених випадках роздільне їх тримання.

Закон також називає і *засоби забезпечення режиму*: сувора ізоляція та нагляд; обшуки з метою вилучення предметів, які можуть бути використані для здійснення втечі з-під варти; утримання під охороною і наглядом у закритих приміщеннях (камерах); обмеження можливості вільного пересування і спілкування, суворий порядок листування, побачень з родичами та іншими особами, позбавлення негативного впливу з боку осіб, які раніше відбули покарання в місцях позбавлення волі або були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення тяжких злочинів.

### **ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:**

Забезпечення порядку тримання під вартою осіб у місцях попереднього ув'язнення покладається на адміністрацію місць попереднього ув'язнення. Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, постійний нагляд за ними, у передбачених випадках роздільне їх тримання. Доставлені у слідчий ізолятор особи підлягають обшуку, дактилоскопуються і фотографуються, а їхні речі – оглядаються, їм забороняється маги при собі гроші і цінні речі, а також предмети, не дозволені для зберігання в камері. Особи, які утримуються в місцях попереднього ув'язнення, мають обов'язки і права, встановлені законодавством для громадян України з обмеженнями, що передбачені Законом України “Про попереднє ув'язнення” і впливають з режиму утримання під вартою.

### **ІІІ. ПРАЦЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОСІБ, УЗЯТИХ ПІД ВАРТУ. ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ З МІСЦЬ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ**

Взяття під варту не є підставою для припинення трудового договору. Тому протягом часу перебування в місцях попереднього ув'язнення за особою зберігається місце праці і посада, які вона займала до арешту. При звільненні цієї особи на реабілітаційній основі час перебування в місцях попереднього ув'язнення зараховується як до загального трудового стажу, так і до стажу роботи за спеціальністю. У разі засудження особи і вступу вироку в законну силу трудовий договір розривається з дня взяття під варту.

Відповідно до ст. 16 Закону України “Про попереднє ув'язнення”, особи, взяті під варту, і засуджені за їх згодою та з дозволу особи або органу, у провадженні яких перебуває справа, можуть залучатися до праці в межах території слідчого ізолятора у виробничих майстернях, у камерах або на ремонтно-будівельних роботах.

Виробничі майстерні, як правило, розміщуються в окремих будинках і тільки в межах території, що охороняється. У них обладнуються ізольовані приміщення із загратованими вікнами.

Особи, які працюють у майстерні, перебувають під постійною охороною і наглядом. При вході до майстерні, а також у коридорі встановлюється необхідна кількість кнопок охоронно-тривожної сигналізації. Пост молодшого інспектора в майстернях обладнується прямим телефонним зв'язком з черговим. При поверненні працюючих осіб із майстерні в камери вони обшуковуються, а приміщення майстерні оглядаються.

#### **ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:**

Термін попереднього ув'язнення вважається закінченим після закінчення дізнання, слідства або направлення справи до суду. Тримання під вартою втрачає своє значення за таких підстав: скасування запобіжного заходу; зміна запобіжного заходу; закінчення передбаченого законом терміну утримання під вартою, якщо цей термін не продовжений у встановленому порядку.

#### **ІV. ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ.**

Загальні вимоги до здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період відповідно до норм міжнародного права з моменту потрапляння таких осіб у полон та до моменту передачі їх до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених визначено у Порядку тримання військовополонених, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413 та Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 721.

Так, відповідно до вищезазначених нормативних актів з військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. Зокрема, військовополонених не можна піддавати фізичному каліченню, медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою у проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах.

З усіма військовополоненими поводяться однаково, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань або за іншими аналогічними ознаками, за винятком випадків привілейованого режиму, який може бути встановлений з причин стану їх здоров'я, віку чи професійної кваліфікації.

Особа набуває статусу військовополоненого та відповідні гарантії з моменту потрапляння в полон.

Військовополонених слід обшукати, розбрати, забезпечити їх захист, надати медичну допомогу та евакуювати. Усі речі та предмети особистого користування, засоби індивідуального захисту, знаки розрізнення та державної належності, нагороди, відзнаки, предмети обмундирування і харчування, грошові суми та предмети, що мають суб'єктивну цінність (крім зброї, військового спорядження та бойових документів), залишаються у власності військовополонених. Винятком є випадки, коли вилучення зазначених предметів та речей необхідне для забезпечення безпеки військовополонених. У такому разі вилучення здійснюється лише за розпорядженням командира підрозділу, особовий склад якого захопив військовополоненого, після складення акта і видачі військовополоненому розписки з розбірливо зазначеними в ній посадою, військовим званням, прізвищем, ім'ям та по батькові (за наявності) особи, яка видала таку розписку.

Військовополонені завжди повинні мати при собі документи, що посвідчують особу. Військовополоненим дозволяється носіння нагород, знаків розрізнення та шевронів.

Харчування військовополонених здійснюється за рахунок використання насамперед трофейного продовольства та організовується за наявності та з урахуванням звичного для військовополонених режиму та раціону.

Медична допомога під час евакуації та супроводження військовополонених до табору або дільниці може надаватися їм медичним персоналом з числа військовополонених, кваліфікація яких може бути підтверджена їх особистими документами. Для надання медичної допомоги використовуються насамперед трофейні медикаменти. Забезпечення предметами особистої гігієни першої необхідності здійснюється таким самим чином.

Забезпечення військовополонених обмундируванням, білизною та взуттям здійснюється за рахунок трофейного майна або в разі потреби речовим

майном вітчизняного виробництва, що було в ужитку, з урахуванням пори року.

Після потрапляння в полон військовополонені в найкоротший строк евакуюються з районів ведення бойових дій до визначеного командиром військової частини місця (місцевості), де вони передаються представникам Служби правопорядку. Місце (місцевість) повинне розміщуватися на достатній відстані від району бойових дій, щоб забезпечити військовополоненим безпеку їх життя та здоров'я. Пораненим військовополоненим надається необхідна медична допомога.

Військовополонені доставляються до табору. У разі неможливості доставлення військовополонених безпосередньо до табору з метою забезпечення захисту їх життя та здоров'я, вони можуть бути доставлені до дільниць.

Режим тримання військовополонених у таборах повинен забезпечити їх ізоляцію від місцевого населення та виключити можливість їх втечі. Використання таборів і військовополонених для захисту воєнних об'єктів заборонено.

Розпорядок дня в таборах встановлюється начальниками таборів. У розпорядку дня повинна бути передбачена робота на виробництві тривалістю, що встановлена законодавством про працю, та сон не менше ніж 8 годин на добу.

У всіх таборах відкривають крамниці, в яких військовополонені можуть купувати продукти харчування, мило, тютюн та предмети першої необхідності. Розцінка товарів не повинна перевищувати ринкових цін.

Військовополонені залучаються до виконання робіт у сільському господарстві, на промисловості (за винятком металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості), до громадських та будівельних робіт, які не мають воєнного характеру або призначення, навантажувально-розвантажувальних робіт, робіт з торговельного підприємництва та побутового обслуговування.

Праця для всіх працездатних військовополонених рядового складу є обов'язковою. Військовополонені розподіляються для виконання робіт з урахуванням їх віку, статі, військового (спеціального) звання (рангу), фізичного стану та стану здоров'я.

Для військовополонених встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем, який надається їм здебільшого в неділю або в інший день. Крім того, кожному військовополоненому, який пропрацював один рік, надають відпочинок тривалістю вісім днів підряд, під час якого йому виплачують винагороду за працю.

Тривалість робочого часу для військовополонених (ураховуючи час на дорогу до місця роботи і назад до табору) не повинна перевищувати час робочого дня, встановленого для працівників певної галузі відповідного регіону України. Військовополоненим під час виконання робіт надається відпочинок усередині робочого дня не менше однієї години або так само, як це встановлено для працівників підприємства, на якому вони виконують роботи.

Військовополонені, крім робіт, пов'язаних з наглядом за роботою військовополонених, обладнанням та утриманням у належному стані їх місць розташування і табору, в примусовому порядку можуть бути залучені до сільськогосподарських робіт, робіт у добувній або переробній галузі промисловості, за винятком металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості, торговельного підприємництва, прикладного мистецтва та побутового обслуговування. Також військовополонені у примусовому порядку залучаються до громадських, будівельних, навантажувально-розвантажувальних робіт та робіт з комунального обслуговування, які не мають воєнного характеру або призначення.

Військовополоненим надається можливість для відправлення релігійних обрядів, проведення інтелектуальних, освітніх та оздоровчих занять, спортивних змагань, ігор та перебування на свіжому повітрі. З цією метою військовополонених забезпечують відповідними приміщеннями (місцями) та необхідним обладнанням.

На військовополонених можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення: штраф у розмірі не більш як 50 відсотків авансу в рахунок грошового забезпечення та оплати за виконання робіт на строк не більше ніж 30 діб; позбавлення пільг, які надані додатково до тих, які передбачені Женевською конвенцією; позачергові наряди тривалістю не більше ніж дві години на день; арешт.

З початком бойових дій на державному рівні може встановлюватись максимальна сума грошей, яку військовополоненим дозволяється мати при собі, готівкою або в іншій аналогічній формі. Надлишкова сума, яку військовополонені мали при собі і яку було вилучено чи здано добровільно, зараховується на їх особисті рахунки разом з будь-якими іншими грошовими сумами.

Військовополоненим дозволяється відправляти і отримувати листи (телеграми) без обмеження їх кількості. Вручення листів, що надходять, проводиться призначеними працівниками табору, в присутності яких військовополонений зобов'язаний їх розпечатати. Якщо військовополонений відмовиться розпечатати конверт та представити його вміст, такі дії здійснюють призначені працівники табору в присутності кількох військовополонених. Виявлені при цьому заборонені вкладення (речі) вилучаються. Цензурування кореспонденції, яку надсилають або отримують військовополонені, здійснюється відповідно до ст. 76 Женевської конвенції.

Охорона установ Державної кримінально-виконавчої служби, в яких утворені дільниці для тримання військовополонених, нагляд за військовополоненими та проведення оперативної діяльності серед військовополонених здійснюються персоналом таких установ відповідно до законодавства України.

Несення служби на території дільниці для тримання військовополонених здійснюється з використанням спеціальних засобів.

## **ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:**



Таким чином, відповідно до Порядку тримання військовополонених, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413 з військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, репресалій, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. Зокрема, військовополонених не можна піддавати фізичному каліченню, медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, проведення яких не обґрунтоване у зв'язку з потребою в медичному, стоматологічному або стаціонарному лікуванні військовополонених та які не проводяться в їх інтересах.

### ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

1. *Тримання під вартою* є найсуворішим запобіжним заходом, що полягає в примусовій ізоляції громадянина у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством в спеціально призначені для цього установи. Воно носить тимчасовий характер і застосовується щодо обвинувачуваного, підсудного, підозрюваного у вчиненні злочину, за який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі, а також засудженого, стосовно якого вирок не вступив у законну силу.

2. *Забезпечення порядку тримання під вартою* осіб у місцях попереднього ув'язнення покладається на адміністрацію місць попереднього ув'язнення. Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, постійний нагляд за ними, у передбачених випадках роздільне їх тримання. Доставлені у слідчий ізолятор особи підлягають обшуку, дактилоскопуються і фотографуються, а їхні речі оглядаються, їм забороняється маги при собі гроші і цінні речі, а також предмети, не дозволені для зберігання в камері.

3. Протягом часу перебування в місцях попереднього ув'язнення за особою зберігається місце праці і посада, які вона займала до арешту. При звільненні цієї особи на реабілітаційній основі час перебування в місцях попереднього ув'язнення зараховується як до загального трудового стажу, так і до стажу роботи за спеціальністю. У разі засудження особи і вступу вироку в законну силу трудовий договір розривається з дня взяття під варту.

4. *Термін тримання під вартою вважається закінченим* після закінчення дізнання, слідства або направлення справи до суду. Попереднє взяття під варту втрачає своє значення за таких підстав: скасування запобіжного заходу; зміна запобіжного заходу; закінчення передбаченого законом терміну утримання під вартою, якщо цей термін не продовжений у встановленому порядку.

### МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Вивчення цієї теми варто починати зі з'ясування того, що *тримання під вартою* є однією з форм позбавлення волі і являє собою примусову ізоляцію громадянина у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством (ст.183 КПК України) в спеціально призначених для цього установах. Воно

носить тимчасовий характер і застосовується щодо обвинувачуваного, підсудного, підозрюваного у вчиненні злочину, за який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі, а також засудженого, стосовно якого вирок не вступив у законну силу.

Слід знати, що особи, які утримуються в місцях тримання під вартою, мають обов'язки і права, встановлені законодавством для громадян України з обмеженнями, що передбачені Законом України "Про попереднє ув'язнення" і впливають з режиму утримання під вартою. Правове становище іноземних громадян і осіб без громадянства, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, визначається законодавством України. Не допускається надання будь-яких пільг або переваг особам у місцях попереднього ув'язнення залежно від їх расової, національної приналежності, ставлення до релігії, майнового стану, політичних поглядів і минулих заслуг.

## ТЕМА № 7 ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК ТА АРЕШТУ (2 години)

### ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Види і зміст позбавлення волі
2. Порядок і умови виконання покарання у виді довічного позбавлення волі
3. Порядок і умови виконання покарання у виді арешту
4. Класифікація засуджених до позбавлення волі. Направлення та прийом засуджених в установи виконання покарань
5. Режим в установах виконання покарань
6. Праця засуджених до позбавлення волі
7. Виховний вплив на засуджених до позбавлення волі
8. Матеріально-побутове і медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі

### РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. *Голос України*. № 161. 2003. 29 серпня. З наступними змінами і доповненнями.
2. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. *Офіційний вісник України*. 2018. №70. Ст. 285.
3. Порядок визначення засудженим виду установи виконання покарань, направлення для відбування покарання засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту, обмеження волі та їх переведення: затв. наказ. Мін. юст. України від 13.03.2020 № 932/5. *Офіційний вісник України*. 2020. №24. Ст. 141.
4. Порядок організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет: затв. наказом Міністерства юстиції України від 20 жовтня 2017 р. № 3233/5. *Офіційний вісник України*. 2017. №86. Ст. 2642.
5. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: Наказ Міністерства юстиції України від 4 листопада 2013 р. № 2300/5. *Офіційний вісник України*. 2013. №89. Ст. 301.
6. Типове положення про батьківський комітет при виховній колонії: затв. наказ. Міністерства юстиції України від 9 січня 2013 р. №65/5. *Офіційний вісник України*. 2013. №5. Ст. 184.
7. Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу: затв. наказ. Мін. освіти і науки України, Мін. юстиції України від 19 грудня 2013 р. № 1794/2691/5. *Офіційний вісник України*. 2014. №5. Ст. 192.

8. Порядок тримання військовополонених: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>.

9. Положення про педагогічну раду виховної колонії: затв. наказ. Мін. юст. України від 9 січня 2013 р. №65/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 5. Ст. 182.

10. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій / В.Ф. Примаченко, В.Г. Хашев, В.В. Шаблистий, С.М. Школа, Л.Г. Якименко; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро: ДДУВС, 2019. 236 с.

11. Кримінально-виконавче право. Словник – довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.

### МЕТА ЛЕКЦІЇ:

розкрити поняття і сутність кримінальних покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства, а саме: довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк та арешту; з'ясувати порядок і умови їх виконання, режим у колоніях та його основні вимоги, права і обов'язки засуджених до позбавлення волі, матеріально-побутове і медико-санітарне їх забезпечення; ознайомити з умовами праці засуджених до позбавлення волі, діяльністю персоналу органів і установ виконання покарань щодо соціально-виховної роботи, з основними їх напрямками, формами і методами.

### ВСТУП

У сучасний період наука і практика опинилися перед вибором: яким шляхом розвиватися системі виконання кримінальних покарань. Спроби введення окремих змін гуманістичного характеру, відміна деяких обмежень кардинально не можуть змінити її сутності. Прогресивні пенітенціарні ідеї сьогодні не завжди мають можливість реалізації за наявності проблем юридичного та економічного характеру, а також у разі відсутності готовності персоналу запроваджувати їх у життя.

Тому такий специфічний і найгостріший інститут соціального примусу, як позбавлення волі в усіх його формах, притягує до себе безліч різноманітних поглядів і критики відносно його соціальної ефективності, що зумовлюється системою протиріч і конфліктів, які мають місце в правовідносинах між людиною і державою.

Вивчення інституту кримінального покарання у вигляді позбавлення волі з урахуванням його соціальних наслідків – це не тільки об'єкт кримінально-правових наук, а й економіки, психології, педагогіки, соціології, кримінології тощо. При цьому засуджена особа ізолюється від суспільства, на неї покладаються специфічні обов'язки, змінюється в бік обмеження її правовий статус, вона стає учасником правовідносин, відносно яких здійснюється каральний вплив.

## І. ВИДИ І ЗМІСТ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Згідно із законом, до осіб, які вчинили правопорушення, може застосовуватися ряд примусових державно-правових, пов'язаних з ізоляцією від суспільства й обмеженням правового статусу дій. Підставою для застосування такої міри, як позбавлення волі, є протиправна поведінка особи, яка залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння, особистості правопорушника й інших факторів визначає **форму (вид) позбавлення волі** – адміністративно-правову, кримінально-процесуальну та кримінально-правову. У свою чергу, залежно від цього позбавлення волі регулюється відповідно адміністративним, кримінально-процесуальним, кримінальним і кримінально-виконавчим правом, а здійснення цього примусового заходу покладено на спеціально призначені для цього органи й установи держави. У законодавстві ця міра визначається по-різному: “затримання”, “ув’язнення під варту”, “позбавлення волі” і т. д. Поняття “позбавлення волі” є загальним стосовно всіх названих форм державного примусу.

**Зміст покарання** у виді позбавлення волі виступає як специфічна юридична форма, що виражає потребу карати злочинців суворо визначеним чином. Без цієї юридичної форми немає покарання. Лише за її наявності покарання у виді позбавлення волі стає правомірним актом державного примусу. З допомогою юридичної форми в боротьбу зі злочинністю вноситься організуюче начало, забезпечується недопустимість свавільних рішень, встановлюється комплекс елементів, які складають зміст покарання у виді позбавлення волі. За допомогою цієї форми окреслюється науково обґрунтована межа каральної діяльності держави як з кількісного, так і з якісного боку. Ця межа не може бути порушена ні судовими органами, які призначають позбавлення волі, ні органами, що виконують це покарання, ні засудженими до позбавлення волі. Саме ця юридична форма забезпечує таке становище, згідно з яким злочинець вступив у специфічні правові відносини з державою і, отже, набув нового правового статусу, що тягне за собою виникнення додаткових юридичних обов’язків і позбавлення, обмеження чи зміну ряду прав.

### **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:**

Таким чином, позбавлення волі – це поєднаний з виправним впливом захід державного примусу, який полягає в тому, що особа на підставі вироку суду, який набрав чинності, визнається винною у вчиненні злочину, ізолюється від суспільства шляхом поміщення до УВП, підлягає правовим обмеженням, набуває стану судимості, що тягне за собою ряд невігідних для неї наслідків після звільнення від відбування покарання. Широкий діапазон впливу позбавлення волі, можливість досягнення при цьому не тільки позитивних, а й негативних соціальних результатів робить особливо актуальним послідовне проведення в карній політиці принципу економії репресій.

## II. ПОРЯДОК І УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Відповідно до ст. 64 КК України *довічне позбавлення волі* встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Довічне позбавлення волі як міра самого суворого кримінального покарання призначається судом особам, винним у вчиненні особливо тяжких злочинів, у випадках, коли закон передбачає таку міру покарання у нормі Особливої частини КК.

Порядок і умови виконання покарання у виді **довічного позбавлення волі** регулюються Розділом IV КВК України та Розділом XXXIII Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

### ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Засуджені до довічного позбавлення волі мають спеціальний правовий статус, який у загальному вигляді можливо визначити як заснований на статусі громадян України, а також визначити за допомогою правових норм положення засуджених під час відбування кримінального покарання.

## III. ПОРЯДОК І УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

*Арешт як вид кримінального покарання* передбачений ст. 60 Кримінального кодексу України являє собою короткострокове позбавлення особистої свободи в умовах ізоляції від суспільства. Арешт встановлюється судом на строк від одного до шести місяців.

*Арешт не застосовується* до осіб, віком до 16-ти років, вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до семи років.

Особи, засуджені до арешту, відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в *арештних домах*. Весь строк покарання засуджені відбувають в одному арештному домі. Переведення засудженого до арешту з одного арештного дому до іншого допускається, по-перше, у разі його хвороби, по-друге, для забезпечення його безпеки, по-третє, за інших виключних обставин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в даному арештному домі.

### ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Арешт як вид кримінального покарання є короткостроковим позбавленням особи свободи в умовах ізоляції від суспільства. Це своєрідний елемент так званої шокової терапії, застосовуваної до осіб, що вперше вчинили злочин. Арешт встановлюється судом на строк від одного до шести місяців.

Умови тримання засуджених до арешту аналогічні умовам тримання засуджених до позбавлення волі, що відбувають покарання у виправних колоніях з максимальним рівнем безпеки, але фактично є більш суворими за характером своїх обмежень.

#### IV. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ. НАПРАВЛЕННЯ ТА ПРИЙОМ ЇХ В УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Традиційно під класифікацією розуміється розподіл людей на певні класи, групи, категорії. **Класифікація засуджених до позбавлення волі** – це розподіл їх на певні групи по різноманітним ознакам з метою створення найбільше сприятливих умов для ефективного досягнення цілей покарання.

Розрізняють чотири **види критеріїв класифікації** засуджених:

- юридичні;
- фізіологічні;
- педагогічні;
- психологічні.

Перший критерій припускає класифікацію засуджених до позбавлення волі, що має правові наслідки. На даному рівні класифікація засуджених здійснюється на підставі змішаного критерію, утвореного рядом ознак, що мають **юридичне** значення (в залежності від форми вини, ступеня тяжкості вчиненого злочину, строку призначеного судом покарання, характеристики особистості засудженого, наявності в минулому судимостей і т.д.).

До **фізіологічних** критеріїв класифікації засуджених відносяться: стать, вік, стан здоров'я. За **статтю** засуджені класифікуються на чоловіків та жінок. За **віком** – на дорослих та неповнолітніх. За **станом здоров'я** – на працездатних, непрацездатних і хворих тяжким або хронічним захворюванням.

До третього критерію ми відносимо класифікацію засуджених, яка має **педагогічні** цілі, що забезпечує більш повний облік наукових досліджень у галузі вивчення особистості взагалі і особистості засудженого до позбавлення волі, зокрема. За ступенем виправленості засуджені поділяються на тих, які стали на шлях виправлення, і на осіб, які довели своє виправлення. За ступенем педагогічної занедбаності класифікація засуджених здійснюється на осіб, які не стали на шлях виправлення і злісних порушників режиму.

До **психологічних** критеріїв класифікації засуджених належать: тип особи і психічне ставлення до злочину, тобто визнання чи невизнання нею своєї вини у вчиненому злочині. За типом засуджені особи класифікуються за загальними психологічними ознаками – холерики, флегматики, сангвініки і меланхоліки.

Відповідно до **юридичного критерію** засуджені до позбавлення волі розділені на певні групи:

- засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності;
- засуджені вперше до позбавлення волі, що вчинили злочини, невеликої тяжкості;

- засуджені вперше до позбавлення волі за злочини середньої тяжкості;
- засуджені вперше до позбавлення волі за тяжкі злочини;
- засуджені вперше за особливо тяжкі злочини;
- засуджені, що раніше відбували, покарання у виді позбавлення волі.

### ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, значення класифікації засуджених полягає в тому, що вона: обумовлює окреме тримання різних груп засуджених; досягається диференціація розміщення засуджених за ступенем небезпечності і соціально-педагогічної занедбаності; з'являється можливість застосування індивідуалізованих заходів карально-виховного впливу; позбавляється негативний вплив злісних порушників режиму; класифікація засуджених пов'язується з системою установ виконання покарань.

## V. РЕЖИМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

**Режим позбавлення волі** – це встановлені нормами кримінально-виконавчого права порядок і умови відбування та виконання покарання, які забезпечують реалізацію кримінально-правової кари, створюють умови для застосування заходів виправного впливу до засуджених для досягнення цілей покарання.

Сутність режиму проявляється у його функціях. До **основних функцій режиму** необхідно віднести: каральну; забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу; виховну; функцію регулювання кримінально-правової кари; функцію спеціального та загального попередження.

**Зміст режиму** виражається в його вимогах, закріплених у кримінально-виконавчому праві. **Вимоги** – це правила, що накладаються кимсь або чим-небудь. Стосовно режиму – це правила, що містяться в нормах кримінально-виконавчого права. Коли законодавець встановлює основні вимоги, він має на увазі основні правила у сфері відбування (виконання) покарання, що регламентують принципові положення змісту режиму. Однак вони не можуть забезпечити регулювання всіх різноманітних аспектів життєдіяльності засуджених в умовах позбавлення волі і визначають тільки головне в режимі, служать базою для встановлення інших вимог, що конкретизують загальне правило. Разом з основними вимогами вони утворюють цілісний зміст режиму відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Основними **вимогами режиму** в місцях позбавлення волі є:

- обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість вчинення ними нових злочинів чи інших антисуспільних вчинків;
- точне і неухильне виконання ними своїх громадянських обов'язків;
- різні умови тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи й поведінки засудженого.

### ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ:



Режим є сутністю і змістом покарання у вигляді позбавлення волі, виражає передбачену в ньому кару. Засоби забезпечення режиму спрямовані саме на забезпечення його основних вимог, а також для підтримки й охорони. Тим самим вони не можуть розглядатися як обов'язкові елементи кари, оскільки вони в разі відсутності погрози чи порушень вимог режиму взагалі не застосовуються. Отже, засоби забезпечення режиму не входять до його змісту.

## VI. ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

*Праця засуджених* є необхідною передумовою ефективного використання інших заходів виправного впливу: режиму, виховної роботи, загальноосвітньої та професійної підготовки. Адміністрація виправних установ має забезпечити залучення засуджених до суспільно-корисної праці з урахуванням їх працездатності та, по можливості, спеціальності.

Праця засуджених має свої *функції*: виховну (праця засуджених є одним з основних засобів їх виправлення, в ній формується їх особистість); економічну (засуджені працюють на себе і на суспільство, членами якого вони є); соціальну (створення умов для засуджених для нормального вступу в життя після звільнення); оздоровчу (збереження здоров'я засуджених, оскільки бездіяльність не тільки калічить людину, а й веде її до повної деградації).

Праця засуджених регулюється законодавством України про працю і спеціальними нормами кримінально-виконавчого права. Нормами трудового права регулюються всі відносини, які пов'язані із забезпеченням охорони праці, дотриманням техніки безпеки та виробничої санітарії. Контроль за технікою безпеки здійснюють інженери з техніки безпеки виробництва.

Засуджені можуть *залучатися без оплати праці* тільки до робіт по благоустрою місць позбавлення волі і прилеглих до них територій, а також по поліпшенню культурно-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт по забезпеченню установ продовольством. До цих робіт засуджені залучаються, як правило, в порядку черговості, у неробочий час і не більш як на дві години на день.

### ВИСНОВКИ ДО ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії. Засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність. Засуджені залучаються до праці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції.

## VII. ВИХОВНИЙ ВПЛИВ НА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

*Правовою базою* регулювання виховної роботи із засудженими є Конституція України (гл. 6). Оскільки виховна робота проводиться в особливих

умовах – місцях позбавлення волі, то завдання, форми, принципи й найважливіші питання її організації врегульовані кримінально-виконавчим законодавством (ст.ст. 123–137 КВК).

У нормативних актах встановлюється порядок проведення виховних заходів, регламентується організація клубної, бібліотечної та фізкультурно-спортивної роботи, визначається компетенція виховної частини та громадських формувань установ, регулюється порядок виконання виховних заходів у період прийому засуджених в установу та до їх звільнення з місць позбавлення волі.

Підзаконними нормативними актами регулюються форми організації виховної роботи, порядок проведення виховних заходів у вільний від роботи час, порядок і форми участі державних органів і громадських організацій у ресоціалізації засуджених, виховно-профілактичних заходів після звільнення з місць позбавлення волі.

Забезпеченню режиму відбування покарання служить вміле застосування до засуджених *заходів заохочення і стягнення*. В умовах виправних установ заохочення і стягнення грають особливу роль, тому що забезпечують: дотримання засудженими їхніх обов'язків як суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин; індивідуалізацію виконання покарання, оскільки в залежності від поведінки засуджених посилюють або послабляють кару, впливають на їхній правовий статус.

*Загальноосвітня і професійна підготовка* належать до числа основних заходів виправлення засуджених. У виправних колоніях для засуджених, які не мають повної загальної середньої освіти, утворюються середні загальноосвітні школи. Засуджені, які відбувають покарання у виховних установах і навчаються в них, підручниками, зошитами та письмовим приладдям безкоштовно забезпечуються.

Для засуджених віком до сорока років, які не мають робочої професії, за

### **ВИСНОВКИ ДО СЬОМОГО ПИТАННЯ:**

Виховна робота із засудженими – це один із засобів громадського, трудового, морального, правового, культурного і фізичного виховання засуджених до позбавлення волі, спрямований на викорінення у свідомості правопорушників асоціальних поглядів, переконань, інтересів і звичок, на виховання їх у дусі точного і неухильного виконання законів, сумлінного ставлення до праці, поваги до норм моралі, на підвищення їх свідомості і культурного рівня, розвиток корисної ініціативи.

## **VIII. МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ І МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Реалізація *медико-санітарного забезпечення* засуджених у місцях позбавлення волі – одна із складових частин відбування покарання. Його організація впливає з конституційного права громадян України на охорону здоров'я і медичну допомогу. Правове регулювання здійснюється Кримінально-виконавчим кодексом України, законодавством про охорону

здоров'я, нормативними актами Кабінету міністрів України та Державної пенітенціарної служби України.

Для медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі організовані лікувально-профілактичні установи, а для лікування і утримання інфекційно хворих – виправні установи на правах лікувальних. Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідеміологічна робота в місцях позбавлення волі організовується і здійснюється згідно із законодавством про охорону здоров'я.

Медико-санітарне забезпечення засуджених здійснюється створеними в кожній виправній установі медичними частинами, завданнями яких є надання медичної допомоги засудженим, здійснення санітарного нагляду, проведення профілактичних, протиепідеміологічних заходів. У структуру медико-санітарної частини входять, як правило, аптека, амбулаторія, стаціонар (лікарня) з діагностичною лабораторією, стоматологічний, терапевтичний та інші кабінети, інфекційний ізолятор.

### **ВИСНОВКИ ДО ВОСЬМОГО ПИТАННЯ:**

Особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Норма жилої площі на одного засудженого у виправних колоніях не може бути меншою трьох квадратних метрів, а у виховних колоніях і у виправних колоніях, призначених для тримання жінок, – чотирьох квадратних метрів, у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'яти квадратних метрів.

У місцях позбавлення волі організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади, а для лікування засуджених, які хворіють на активну форму туберкульозу, – заклади на правах лікувальних. Для спостереження та лікування хворих на інфекційні захворювання в медичних частинах колоній створюються інфекційні ізолятори.

### **ВИСНОВКИ З ТЕМИ**

1. *Позбавлення волі* – це поєднаний з виправним впливом захід державного примусу, який полягає в тому, що особа на підставі вироку суду, який набрав чинності, визнається винною у вчиненні злочину, ізолюється від суспільства шляхом поміщення до УВП, підлягає правовим обмеженням, набуває стану судимості, що тягне за собою ряд не вигідних для неї наслідків після звільнення від відбування покарання.

2. Широкий діапазон впливу позбавлення волі, можливість досягнення при цьому не тільки позитивних, а й негативних соціальних результатів робить особливо актуальним послідовне проведення в карній політиці *принципу економії репресій*. Сам по собі факт позбавлення волі, осуд злочинця за певних обставин можуть мати на нього більший виховний вплив, ніж надто жорсткі обмеження. У перспективі це дозволить поступово пом'якшити матеріальні

обмеження, встановлені для засуджених до позбавлення волі, покращити умови їх утримання.

### **МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ**

При вивченні цієї теми необхідно встановити, які існують **види класифікації засуджених** до позбавлення волі. При цьому треба мати на увазі, що кожен вид класифікації має свої критерії, сутність та мету, характеристики.

Опрацьовуючи це питання, курсанти (слухачі) повинні засвоїти, що існують такі види класифікації засуджених до позбавлення волі, як соціально-правова, педагогічна, кримінологічна, психологічна.

Вивчаючи таке питання, як розподіл засуджених до позбавлення волі по установах виконання покарань, курсанту (слухачеві) необхідно усвідомити: порядок та умови призначення засудженому виду виправної установи для відбування позбавлення волі, та який орган держави наділений таким правом тощо.

Крім того, необхідно знати правові підстави і порядок розподілу засуджених до позбавлення волі по УВП.

Вивчаючи питання про порядок прийому і розміщення засуджених в УВП, необхідно звернути увагу на те, що прибуття засуджених до УВП і пов'язаний із цим комплекс правових, організаційних і виховних заходів складають прийом засуджених до УВП. Порядок прийняття засуджених до позбавлення волі до виправних і виховних установ регламентується ст. 91 КВК.

Діяльність адміністрації по прийому і розміщенню засуджених має комплексний характер, передбачає участь у них всіх структурних підрозділів УВП, а також має виключно важливе значення з правової, педагогічної і психологічної точки зору. З моменту прибуття засудженого до УВП суттєво змінюється його правове положення, починається систематична і планомірна робота з ним щодо його виправлення. Робота різних категорій співробітників УВП дозволяє виділити декілька етапів цієї діяльності, які суттєво відрізняються один від одного за змістом, колом співробітників УВП, задіяних на кожному з них.

## ТЕМА № 9 ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ З УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ. ДОПОМОГА ОСОБАМ, ЯКІ ЗВІЛЬНЕНІ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ, КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА НИМИ (4 години)

### ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Підстави звільнення від покарання
2. Звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію
3. Звільнення від відбування покарання у зв'язку з помилюванням
4. Оформлення документів про звільнення
5. Соціальна адаптація осіб, звільнених від відбування покарання
6. Умови і порядок встановлення та здійснення адміністративного нагляду

### РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. *Голос України*. № 161. 2003. 29 серпня. З наступними змінами і доповненнями.
2. Закон України “Про виконавче провадження” 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. С. 542. З наступними змінами і доповненнями.
3. Закон України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” від 11.12.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст.455. З наступними змінами і доповненнями.
4. Закон України „Про застосування амністії в Україні” від 1 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №48. Ст. 263. З наступними змінами і доповненнями.
5. Закон України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст.745.
6. Закон України „Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” від 17 березня 2011 р. №3160-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. №28. Ст. 1154.
7. Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Наказ Мін.юст. України, МВС України, Мін. соц. політ. України, Мін. охорони здоров'я від 3 квітня 2018 р. № 974/5/467/609/280. *Офіційний вісник України*. 2018. №35. Ст. 177.
8. Положення про порядок здійснення помилювання: затв. указом Президента України від 21.04.2015 № 223/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. №33. Ст. 13.
9. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: ППВСУ від 26 квітня 2002 р. №2. *Вісник Верховного Суду України* (вкладка). 2002. №3. С.5–8.

10. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: ППВСУ від 26.12.2003 р. №16. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 2. С. 7-9.

11. Кримінально-виконавче право України: курс лекцій / В.Ф. Примаченко, В.Г. Хашев, В.В. Шаблистий, С.М. Школа, Л.Г. Якименко; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпро: ДДУВС, 2019. 236 с.

12. Кримінально-виконавче право. Словник – довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.

### **МЕТА ЛЕКЦІЇ:**

розкрити правові підстави і порядок звільнення засуджених від відбування покарання за таких підстав, як: відбуття строку покарання, визначеного вироком суду; закон України про амністію; указ Президента України про порядок здійснення помилування; з'ясувати порядок оформлення документів про дострокове звільнення від відбування покарання; охарактеризувати заходи соціальної адаптації щодо осіб, звільнених з установ виконання покарань; визначити умови і порядок встановлення та здійснення адміністративного нагляду за окремими категоріями раніше судимих осіб та їх обов'язки.

### **ВСТУП**

За наявності визначених у Кримінальному кодексі України підстав, винна у вчиненні злочину особа звільняється чи може бути повністю або частково звільнена від покарання. Положення щодо звільнення від покарання та його відбування викладені у розділі XII Загальної частини КК України (ст. 74–87). У статтях 74, 85, 86, 87 цього Кодексу визначається можливість звільнення особи від покарання на підставі закону України про амністію та акта помилування.

Доцільно звернути увагу на те, що інститут звільнення від покарання складається переважно з норм матеріального кримінального права. Однак діяльність, що пов'язана із звільненням (підготовча робота до звільнення, вирішення питань про вибір особами, котрі звільняються, місця проживання, їх працевлаштування тощо) і саме звільнення від покарання та його відбування (як судова процедура) потребують того, аби у цьому процесі брали участь різні за своєю природою і функціями органи держави. Тому звільнення від покарання регулюється також нормами кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства (наприклад, ст.ст. 538, 539 КПК України, ст. 152–155 КВК України).

Після того, як обвинувальний вирок, що набрав законної сили, звертається до виконання, засуджений починає відбувати призначене судом покарання. Тобто з цього моменту можливе звільнення від подальшого його відбування. Засуджений звільняється від реальних позбавлень і обмежень, які він зазнає при відбуванні покарання.

## **I. ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ**

Відповідно до ст. 152 КВК України засуджені до позбавлення волі звільняються від відбування покарання за таких **підстав**:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- скасування вироку суду і закриття кримінальної справи;
- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;
- інші підстави, передбачені законом.

Від підстав звільнення потрібно відрізнити їх **правові форми**, тобто відповідні документи, в яких у встановленому законом порядку закріплені підстави звільнення і які є юридичною підставою для здійснення адміністрацією установи виконання покарань дій щодо звільнення засуджених. Такими документами-підставами для звільнення можуть бути:

1. Закон України про амністію;
2. Указ Президента про помилування;
3. Постанова суду про звільнення через хворобу;
4. Постанова суду про умовно-дострокове звільнення від покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням;
5. Ухвала суду про звільнення від покарання за діяння, карність якого законом усунена.

### **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:**

Виносячи вирок особі, винній у вчиненні злочину, суд призначає покарання виходячи з того, що воно є не тільки карою за вчинений злочин, а й має на меті виправлення засудженого. При призначенні покарання суд враховує характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, особу винного, обставини, які пом'якшують чи обтяжують відповідальність. Таким чином, перелік обставин показує, що конкретна міра покарання визначається виходячи із можливості досягнення виправлення засудженого, який відбув встановлений судом строк покарання.

## **II. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НА ПІДСТАВІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО АМНІСТІЮ**

Відповідно до чинного українського законодавства поняття амністії складається з таких **основних елементів**: оголошення амністії є виключною прерогативою законодавчого органу держави; амністія оголошується шляхом прийняття відповідного закону; вона застосовується щодо індивідуально невизначених категорій осіб; як правило, дія амністії поширюється лише на осіб, які вчинили злочини до моменту набрання чинності закону про амністію; звільнення у зв'язку з актом амністії здійснюється лише судом.

Таким чином, **амністія** – це спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності та/чи покарання (повне або часткове) індивідуально

невизначених категорій осіб, винуватих у вчиненні злочинів, що здійснюється судом на підставі відповідного акта (закону про амністію), прийнятого Верховною Радою України.

Дія закону про амністію поширюється, як правило, на осіб, які вчинили злочини до дня набрання ним чинності включно. Виключенням є умовна амністія, передбачена Законом від 1 жовтня 1996 р. “Про застосування амністії в Україні”.

Актом амністії, як правило, передбачаються різні форми пом’якшення участі винних у вчиненні злочинів, іншими словами – види амністування. Отже, на підставі акта амністії певні категорії осіб, які підлягають амністуванню, звільняються від кримінальної відповідальності чи від покарання (повністю або частково). **Амністування** – це передбачений законом України про амністію один із видів звільнення певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів, від кримінальної відповідальності та/чи покарання.

### **ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:**

Згідно з чинним законодавством засудженого може бути амністовано шляхом: звільнення від призначеного основного і додаткового покарання на стадії судового розгляду; звільнення від невідбутої частини основного і додаткового покарання; звільнення від основного покарання із залишенням додаткових мір покарання; скорочення невідбутої частини покарання.

## **ІІІ. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ’ЯЗКУ З ПОМИЛУВАННЯМ**

Для помилування властиві такі **основні ознаки**: це виключна прерогатива Президента України; помилування здійснюється шляхом видання відповідного указу; воно застосовується щодо індивідуально визначеної особи (осіб), засудженої до будь-якого виду покарання за вчинення злочинів будь-якої тяжкості; помилуваною може бути лише особа, щодо якої обвинувальний вирок набрав законної сили; помилування здійснюється за відповідним клопотанням у виді повного або часткового звільнення від покарання. Таким чином, **помилування** – це спеціальний вид звільнення від покарання (повне або часткове) індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акта (указу про помилування), прийнятого Президентом України.

### **ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:**

Дослідження інституту помилування, зокрема його видів, умов і порядку їх застосування приводить нас до висновку, що помилуванням може бути будь-яка особа, винувата у вчиненні злочину. Питання про її помилування вирішується на підставі відповідного клопотання, яке подається лише після набрання обвинувальним вирок суду законної сили.

## **ІV. ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ**



Документи про звільнення виконуються в день їх надходження до установи. Якщо документи надійшли після закінчення робочого дня, вони виконуються наступного дня. Наявність заборгованості за засудженим, несвоєчасне проведення з ним розрахунку та інші причини не можуть бути підставою для затримки його звільнення. По кожному факту несвоєчасного звільнення проводиться службове розслідування та вживаються заходи щодо винних посадових осіб.

**Документи про звільнення**, які надійшли від окремих осіб або нетаємною поштою, підлягають додатковій перевірці. В цих випадках з органу, який виніс рішення, треба по телеграфу запросити відповідне підтвердження. По фактах одержання з судів нетаємною поштою документів про звільнення засуджених або скорочення їм строку покарання сповіщається в управління (відділ) виконання покарань відповідної області. Після одержання документа про звільнення засудженого або про скорочення йому строку покарання спецвідділ проводить ретельну перевірку правильності оформлення і тотожність цього документа матеріалам особової справи на засудженого.

У випадках одержання документів, які не завірені гербовою печаткою або мають не чіткі відбитки чи завірені печаткою іншого органу, який не виносив рішення, а також при невідповідності анкетних даних, указаних в документі, який надійшов, матеріалам особової справи, або при появі інших сумнівів у достовірності документа, що надійшов, виконання його треба зупинити і вжити невідкладних заходів щодо отримання підтвердження з органу, який виніс рішення. Зупинення виконання документа про звільнення засудженого оформляється постановою начальника установи та затверджується прокурором. Усі документи про звільнення або скорочення строку покарання оголошуються засудженому під розписку.

Про виконання ухвал і постанов судів про дострокове звільнення засуджених або скорочення їм строку покарання повідомляється суд, який виніс вирок, а у випадках прохань судів, які винесли ухвалу чи постанову, також і цей суд.

**Ухвали і постанови судів про звільнення** (у зв'язку з припиненням кримінальних справ) або скорочення строку покарання щодо осіб, які раніше звільнялися по відбутті строку покарання, умовно-достроково, по хворобі та померлих в установі, прилучаються до архівних особових справ на них. У суди, які винесли ухвалу або постанову, сповіщаються: на раніше звільнених – дата і підстава їх звільнення, населений пункт, район, область, куди вони вибули; на померлих – дата їхньої смерті.

Засудженим, які звільняються з установи, видаються **довідки про звільнення** різних форм.

#### **ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:**

Звільнення засуджених проводиться на підставі звірених даних про строк позбавлення волі. Документи про звільнення виконуються в день їх надходження до установи. Якщо документи надійшли після закінчення

робочого дня, вони виконуються наступного дня. Наявність заборгованості за засудженим, несвоєчасне проведення з ним розрахунку та інші причини не можуть бути підставою для затримки його звільнення. По кожному факту несвоєчасного звільнення проводиться службове розслідування та вживаються заходи щодо винних посадових осіб. Про виконання ухвал і постанов судів про дострокове звільнення засуджених або скорочення їм строку покарання повідомляється суд, який виніс вирок, а у випадках прохань судів, які винесли ухвалу чи постанову, також і цей суд.

## V. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

*Проблеми соціальної адаптації* осіб, звільнених від відбuvання покарання, традиційно досліджуються у межах кримінально-виконавчого права, кримінології, філософії, соціології, соціальної психології та педагогіки. У цілому соціальна адаптація осіб, звільнених з установ виконання покарань, як наукова проблема ускладнена передусім відсутністю належно виробленого понятійного апарата. Серед юристів немає однастайності щодо визначення самого поняття соціальної адаптації. Окрім того, замість аналізованого поняття нерідко вживаються термінологічні звороти “соціальна реабілітація” і “ресоціалізація”; подекуди всі вони ототожнюються. У вітчизняній юридичній енциклопедії цим питанням присвячені самостійні статті, а Кримінально-виконавчий кодекс України оперує цими трьома поняттями, хоча не містить їх визначення (за виключенням поняття ресоціалізації).

Закон “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” у цих питаннях доволі часто суперечить кримінально-виконавчому законодавству. Все це створює додаткові складнощі на рівні теоретичного пізнання зазначених соціально-правових явищ, а надто – у правозастосуванні. Відтак, проблеми соціальної адаптації осіб, що відбули покарання, є актуальними у площині теорії, законодавства і практики.

Постпенітенціарний вплив на осіб, звільнених з місць позбавлення волі, є однією із стадій виправно-трудоного процесу. ***Постпенітенціарний вплив*** – система заходів, спрямованих на:

- переконання засуджених в об’єктивній необхідності правомірної поведінки на волі і надання їм допомоги в побутовому і трудовому влаштуванні;
- організацію контролю за їх поведінкою, аж до застосування адміністративних і кримінально-правових заходів примусу з метою недопущення становлення їх на шлях вчинення повторних злочинів.

***Структура інституту постпенітенціарного впливу:***

1. Підготовка засуджених до звільнення.
2. Надання цим особам допомоги в побутовому та трудовому влаштуванні після звільнення.
3. Організація загального контролю за звільненими.

4. Застосування крайніх заходів постпенітенціарного впливу – встановлення адміністративного нагляду.

З метою надання особам, які звільнилися з місць позбавлення волі, допомоги в трудовому та побутовому влаштуванні, а також удосконалення взаємодії органів та установ кримінально-виконавчої системи з територіальними органами внутрішніх справ і центрами зайнятості населення у вирішенні цих питань 03.04.2018 р. було видано наказ «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

### ВИСНОВКИ З ПЯТОГО ПИТАННЯ:

Соціальна адаптація осіб, звільнених з установ виконання покарань, як наукова проблема ускладнена передусім відсутністю належно виробленого понятійного апарата. Серед юристів немає одностайності щодо визначення самого поняття соціальної адаптації. Окрім того, замість аналізованого поняття нерідко вживаються термінологічні звороти “соціальна реабілітація” і “ресоціалізація”; подекуди всі вони ототожнюються. Окремі положення Закону “Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” у цих питаннях доволі часто суперечать кримінально-виконавчому законодавству. Все це створює додаткові складнощі на рівні теоретичного пізнання зазначених соціально-правових явищ, а також може негативно впливати на правозастосовну діяльність.

## VI. УМОВИ І ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ

*Адміністративний нагляд* – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ.

*Порядок здійснення адміністративного нагляду.* Адміністративний нагляд здійснюється поліцією. Осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а в разі потреби у них беруть відбитки пальців. Працівники поліції зобов’язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду.

Адміністративний нагляд *припиняється* постановою судді за поданням начальника органу внутрішніх справ: а) у разі погашення або зняття судимості з особи, яка перебуває під наглядом; б) достроково, якщо піднаглядний перестав бути небезпечним для суспільства і позитивно характеризується за місцем роботи і проживання. Піднаглядний може сам подати клопотання про *знання нагляду*. В інших випадках адміністративний нагляд *автоматично*

*припиняється* а) після закінчення терміну, на який його встановлено, якщо органом внутрішніх справ не подано клопотання про продовження нагляду або суддя відмовив у продовженні нагляду; б) у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі і направлення його до місця відбування покарання або в) у разі смерті піднаглядного.

### **ВИСНОВКИ ДО ШОСТОГО ПИТАННЯ:**

Сутність адміністративного нагляду полягає в тому, що: держава здійснює нагляд за одним із джерел можливої небезпеки в суспільстві; він є примусовою мірою, оскільки переконання як основний метод виховання не виключає примушення; державне примушення опосередковується в праві у виді юридичної відповідальності; він не має метою приниження людської гідності чи заподіяння фізичного страждання; це комплексна міра застереження повторних злочинів з боку осіб, звільнених з місць позбавлення волі; вказана міра має тимчасовий характер.

### **ВИСНОВКИ З ТЕМИ:**

1. Одним із основних принципів кримінального права є принцип економії репресії. Покарання повинно забезпечувати досягнення поставлених перед ним цілей, але разом з тим бути мінімально необхідним. Суд призначає у межах санкції певне покарання, яке засуджений зобов'язаний відбути. Проте нерідко засуджений своєю поведінкою доказує виправлення раніше встановленого вироком суду строку покарання, що зумовлює досягнення і такої мети покарання, як запобігання вчиненню засудженим нових злочинів. Стосовно запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальна превенція), то тут найбільшу роль відіграє закон, який забороняє певне коло діянь під страхом покарання, і меншою мірою – вирок суду з призначенням покарання. Громадяни більш ознайомлені зі змістом законодавства, чим про практику призначення покарання судами.

2. Певне значення для загальної превенції може мати й фактично відбутий засудженим строк покарання. На момент вирішення питання про дострокове звільнення від подальшого відбування покарання певна частина строку покарання вже відбута, у зв'язку з чим гострота суспільної реакції на злочин минула, більшість громадян про нього забула. Головне полягає в тому, що відбування покарання в умовах, коли цілі його майже досягнуті, не викликається необхідністю. В цих випадках законодавець за певних умов дозволяє дострокове звільнення засудженого від покарання.

3. У той самий час певна частина засуджених досягає виправлення раніше визначених судом строків, у деяких змінюються життєві обставини (хвороба), в ряді випадків держава визнає за можливе “пробачити” засудженого. У цих випадках звільнення здійснюється тільки на підставі особливих судових чи державних вказівок (ухвала суду, Закон про амністію, Указ про помилування і т. ін.).

### **МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ**

При вивченні теми курсантам слід пам'ятати, що кримінальне законодавство України містить інститут звільнення від покарання та його відбування — Розділ XII КВК. Вказаний інститут є одним із проявів гуманізму кримінальної політики держави. Його застосування спрямоване на пом'якшення кримінально-правової репресії з метою стимулювання виправлення засуджених та додержання ними вимог законності і правопорядку. Необхідно мати на увазі, що КВК в ст.152 глави 23 розділу V визначає підстави звільнення від відбування покарання.

Курсантам (слухачам) необхідно знати, що складовою процесу **постпенітенціарного впливу** на звільненого з метою його ресоціалізації та соціальної адаптації як дієвих чинників загальної та спеціальної превенції є допомога особам, які звільнені від відбування покарання. **Структурними елементами допомоги є:**

- 1) надання допомоги особам, звільненим із місць відбування покарання;
- 2) надання допомоги засудженим у трудовому та побутовому влаштуванні.

Курсантам необхідно звернутись до Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: затв. наказом Мін.юст. України, МВС України, Мін. соц. політ. України, Мін. охорони здоров'я від 03 квітня 2018 р. де, зокрема у Розділі III ознайомитись з повноваженнями ОВС щодо цього питання.

Курсанту (слухачеві) необхідно ознайомитись із Законом України „Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” від 17 березня 2011 р., який визначає умови і порядок надання соціальної допомоги особам, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також умови участі у їх соціальній адаптації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і об'єднань громадян.

Курсанти (слухачі) повинні знати мету постпенітенціарного впливу на особу звільненого та засоби її досягнення, вміти докладно викласти законодавчий та науковий матеріал із проблеми.

Також курсантам (слухачам) слід розглянути поняття **пенітенціарної пробації**, її мету, завдання, підстави та порядок здійснення. При вивченні цього питання слід звернутись до Закону України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII.